

ПЕРЕДМОВА

Політологія – порівняно одна з наймолодших наук, хоча її корені сягають у сиву давнину – до часів Платона і Аристотеля, Макіавеллі й Монтеск'є... Хоча вищеназваних мислителів важко назвати політологами в сучасному розумінні, однак саме в їх працях і трактатах простежується зародження політичних знань, світової політичної думки. Людству знадобилось майже два тисячоліття досвіду державного управління суспільством, перш ніж з'явилися умови для теоретичних узагальнень і висновків стосовно політичного життя як особливої сфери суспільних відносин. Принаймні, починаючи з античності політичне знання зазнало тривалої та складної еволюції, здобуло багатий, повний протиріч зміст. Єдина політична думка була диференційована на спеціальні дисципліни, до яких належить і політологія.

Сучасними політологами даються різні визначення політичної науки, однак всі вони досить повно відображають її зміст і суть. Політологія – це наука, яка вивчає владні відносини, можливості та роль політики, суб'єктів громадянського суспільства і держави в утвердженні свободи і демократії. Термін “політика” походить від давньогрецького, що в перекладі означає “місто-держава” та його похідних – “мистецтво управляти державою”, “конституція”, “громадянин”, “державний діяч” тощо.

Коли ж виникає політологія як наука? В другій половині XIX ст. над теоретичними засадами цієї науки інтенсивно працювали вчені Німеччини та Італії. До класиків політичної науки прийнято відносити перш за все Макса Вебера, Гаetano Моску і Вільфредо Парето. У працях “Протестантська етика і дух капіталізму”, “Аграрна історія Стародавнього світу”, “Господарство і суспільство” та інших Макс Вебер висловив погляди на політику як прагнення до участі у владі чи здійснення впливу на її поділ, а також на державу як на спосіб панування людей над людьми, що спирається на легітимне насилля. М.Вебер значну увагу приділив бюрократії як апаратові влади. Виходячи з цього, його справедливо вважають основоположником теорії раціональної бюрократії. Г.Моска і В.Парето, як і вищеназваний класик політичної науки, заклали ряд напрямів розвитку політології, сформулювали ряд положень і висновків стосовно владних відносин, політичного і державного правління, які й понині не втратили своєї актуальності.

У 1857 р. в Колумбійському університеті була утворена кафедра історії та політичної науки, після чого з'явилися аналогічні кафедри в інших країнах. У 1871 р. у Франції була відкрита “Вільна школа політичних наук” (сьогодні Інститут політичних досліджень Паризького університету). У 1880 р. американець Джон Берджес заснував свою власну школу політичної науки. Можливо, саме цей факт дає право американцям стверджувати, що вони є піонерами, засновниками політичної науки. Однак, це далеко не так. Проте, наприкінці XIX – XX ст. дійсно потужний розвиток політології спостерігається в США. Яскравими постатями цього періоду були представники “чикагської школи” Артур Бентлі та Чарльз Мерріам, а також керівник Американської асоціації Гарольд Лассуелл. Саме він заявив: “Коли ми говоримо про науку в галузі політики – ми маємо на увазі науку про владу”. Г.Лассуелл доводив, що демократія визріває історично, а демократичні норми, принципи і закони чинні у суспільстві лише тоді, коли існують люди, які їх дотримуються і зміють захищати.

Перша спеціалізована кафедра з політичної науки виникла в 1912 р. при Оксфордському університеті в Англії. Величезну роль у поширенні політології відіграла ЮНЕСКО, яка санкціонувала автономність політичної науки як самостійної галузі знань і сприяла її розвитку. На міжнародному колоквіумі політологів, організованому ЮНЕСКО в 1948 р. в Парижі, було вирішено вживати термін “політична наука” в одній й визнано, що основним предметом політичної науки є: а) політична теорія; б) політичні інститути; в) партії, групи і суспільна думка; г) міжнародні відносини.

Сучасні політологи виділяють три етапи розвитку політичної науки: 1) від часів Аристотеля до середини XIX ст. (філософський період розвитку політології); 2) від середини XIX ст. до закінчення Другої світової війни (емпіричний період); 3) від закінчення Другої світової війни донині (період рефлексії, тобто критичного переосмислення всього арсеналу накопичених емпіричних і теоретичних знань та подальшого їх поглиблення).

У другій половині ХХ ст. набули розвитку напрями, ідеї, концепції, сформульовані у довоєнний час. Не претендуючи на вичерпність, наведемо тільки окремі: теорія демократії (Р.Даль, Дж.Сарторі); теорії еліт (Г.Лассвелл, Р.Міллс, С.Келлер); структурно-функціональний аналіз (Т.Парсонс, Р.Мертон); концепція дослідження партійно-політичних систем (М.Дюверже, У.Д.Бернхем, К.Байлі); концепції дослідження політичних систем сучасності (Д.Істон, К.Фрідріх, Р.Арон, К.Дойч); дослідження політичних партій (Дж.Сарторі, А.Лійпхарт); вивчення політичної культури (Г.Алмонд, С.Верба, Р.Такер, Б.Рассел); ідеї конфлікту, консенсусу, психології ведення переговорів (С.Ліпсет, Р.Фішер); теорії влади, впливу і контролю (Г.Моргентау, Дж.Кетлін); концепція політичної модернізації (Л.Пай, Д.Белл, З.Бжезінський, С.Ліпсет, Д.Алтер, Ф.Річе); модель "відкритого суспільства" (К.Полпер); концепція політичного нормативізму (Г.Кельзен); концепція глобалізації (Т.Парсонс, У.Робінсон, К.Пей, Е.Ласло, Д.Медоуз, А.Печеї, М.-Р.Чоу, Н.Міддлтон, І.Валерстайн, Л.Склейр).

В Радянському Союзі політологія не визнавалася науковою дисципліною. Від 1917 р. до кінця 80-х рр. ХХ ст. на неї було накладено ідеологічне "табу". Її називали "лженаукою", "буржуазною наукою" тощо. Тривалий час забороненою і недоступною для читачів була політологічна спадщина визначних українських вчених Михайла Драгоманова, В'ячеслава Липинського, Миколи Костомарова, Михайла Грушевського, Дмитра Донцова, Юрія Липи та багатьох інших. Це стосується і праць визначних російських дослідників минулого. Політична наука в Україні, Росії та інших колишніх республіках СРСР одержала імпульс до бурхливого розвитку лише на початку ХХ ст. До цього часу були спроби окремих вчених надати політичній науці статус окремої та необхідної для суспільства. Але вони інтенсивно гальмувались верховною владою й не давали можливості інституційно оформитись. Однак, буде несправедливо стверджувати, що вченими нічого не робилося. Вже наприкінці 80-х рр., тобто ще в умовах існування СРСР, ряд вчених розвивали політологічну проблематику в філософії, політичній економії, науковому комунізмі тощо. Були опубліковані цікаві монографії, проводились науково-теоретичні конференції, уточнювалися політологічний науковий апарат. Хоча, їх вивчення мало догматичний, однобічний характер.

З проголошенням Україною незалежності, політологію як навчальну дисципліну розпочали викладати в українських вищих навчальних закладах, були відкриті кафедри політології. При Київському національному, Одеському, Дніпропетровському, Харківському, Львівському університетах та деяких інших освітніх закладах здійснювалася підготовка спеціалістів, захищалися кандидатські та докторські дисертації. Політологічна проблематика досліджується в Українській Академії політичних наук, Інституті політичних та етнонаціональних досліджень НАН України, Інституті міжнародних відносин Київського національного університету, Українській Академії державного управління при Президентові України. На Україні також плідно діє Інститут політики, який очолює кандидат історичних наук Микола Томенко. Інститут політики видає щомісячний інформаційно-аналітичний огляд "Політичний календар", щорічні довідники "Абетка української політики", аналізує політику влади та суспільну думку щодо владної політики, соціально-економічного та політичного становища в Україні, суспільно-правових відносин в українському законодавстві, геополітичних та економічних трансформацій сучасного світу. На Україні та на теренах СНД виходять чимало політичних часописів та тих, що вміщують статті з різних проблем політології: "Віче", "Вопросы философии", "Генеза", "Державність", "Кентавр", "Нова політика", "Політика і час", "Політологічні читання", "Розбудова держави", "Политические исследования" тощо.

Кафедра політології Ужгородського національного університету була створена в 1991 р. До цього часу вона кілька разів змінювала назву і статус. В 1964 р. вона носила назву кафедри наукового комунізму, а з 1989 по 1991 рр. іменувалася кафедрою теорії соціалізму. З 1991 по 1994 рр. кафедра політології мала статус загальноуніверситетської, а з вересня 1994 р. вона переведена на історичний факультет і стала виконувати дві функції: читання курсів політології та соціології для студентів усіх факультетів університету і читання спецкурсів з політології для студентів історичного факультету. З 1999 р. в УЖДУ відкрито спеціальність "політологія", перший випуск бакалаврів проведено в 2002 р. На сьогоднішній день навчально-виховну і наукову роботу на

кафедри політології забезпечують два доктори наук, професори, чотири кандидати наук, доценти, два старші викладачі, три асистенти. При кафедрі діє аспірантура. За час існування кафедри її члени видали десятки монографій, наукових збірників. Необхідно відзначити, що переважна більшість нормативних курсів і спецкурсів читається професорсько-викладацьким складом кафедри на основі авторських посібників та методичних розробок.

Кафедра політології завжди надавала велику увагу розробці навчальних програм. Це стосується як програм нормативних курсів для студентів-політологів, так і навчальної програми курсу "Основи політології" для студентів неpolітологічних спеціальностей. Згідно з рішенням Міністерства освіти України (сьогодні – Міністерство освіти і науки України) спеціально призначена Комісія розробила проект типової навчальної програми нормативної дисципліни "Політологія" з урахуванням програм Київського, Львівського, Донецького, Одеського та ряду інших вищих навчальних закладів (Див.: Політологія. Навчальна програма нормативної дисципліни для вищих навчальних закладів освіти: Проект для обговорення на Всеукраїнській нараді завідуючих кафедрами соціально-гуманітарних дисциплін. – К.: Генеза, 1997). На основі цієї програми кафедра політології Ужгородського національного університету, враховуючи профіль підготовки спеціалістів, регіональні особливості, складала власну робочу програму й відповідно розробила сітку годин для організації навчального процесу з політології.

Авторський колектив, виходячи з того, що курс "Політологія" формус у студентів систему логічно завершених базових знань про політику, адекватних умінь і навичок, особливу увагу звертали на наступні можливості навчального предмета:

- 1) знати об'єкт і метод політичної науки взагалі і української зокрема, чітко оперувати і володіти її понятійно-категоріальним апаратом;
- 2) орієнтуватися в основних світових і вітчизняних політологічних школах, концепціях і напрямках, знати і вміти давати характеристики і оцінки вченням про політику;
- 3) мати уявлення про сутність політичного життя, політичних відносин і процесів, про суб'єкт і об'єкт політики, конституційні права людини і громадянина, місце і значення політичних систем і режимів у житті держави і громадянського суспільства;
- 4) уміти виділяти теоретичні, духовні, прикладні та інструментальні компоненти політичного знання, усвідомлювати їхню роль і функції в підготовці політичних рішень, у забезпеченні особистісного внеску в суспільно-політичне життя;
- 5) розуміти сенс і основні напрямки розвитку світового політичного процесу, геополітичну ситуацію, місце, роль і статус України в сучасному світі;
- 6) опанувати навички політичної культури, вміння застосовувати політичні знання у професійній і громадській діяльності.

Микола ВЕГЕШ,
завідувач кафедри політології
Ужгородського національного університету,
доктор історичних наук, професор